

2016

Muzeul Țării Crișurilor Oradea
Körös Vidéki Múzeum Nagyvárad

CÂNEPA

De la sămânță la produs finit
Tehnică de lucru, instrumentar și obiecte textile din
lumea satului bihorean

A KENDER

A magtól a végleges termékig.
Munkafolyamatok, munkaeszközök és textiltárgyak
a bihar falusi világából

Organizator / Szervező

Körös Vidéki Múzeum Nagyvárad

Parteneri / Partnerek

Consiliul Județean Bihor
Bihar Megye Tanácsa

<https://biblioteca-digitala.ro>

Episcopia Romano-Catolică de Oradea
Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegye

Cânepa, între mărire și abandon

Identificarea moștenirilor culturale autentice în spațiul rural românesc devine o problemă tot mai greu de realizat în condițiile de transformare accentuată și rapidă pe care acesta îl suferă. Mai mult, tendințele de remediere a derapajelor precum și distincția dintre adevăratele tradiții și caracteristici ale societății tradiționale și importurile nefiltrate de spiritul tradițional devin parcă tot mai dificil de făcut și de clarificat pe zi ce trece. Așa numitul context cultural de care trebuie mereu să ținem cont atunci când ne referim la lumea satului românesc, atunci când prezentăm această geografie spirituală aparține – în expoziții și nu numai – ne obligă la o izolare benefică de tot ceea ce nu este autentic, mai cu seamă atunci când autenticitatea este pe cale de dispariție și datorită unor măsuri oarecum exclusiviste, la limita dintre neînțelegere și absurd.

Acest lucru încercăm să-l realizăm prin expoziția Cânepa între mărire și abandon. Să recuperăm o zonă a originalității rurale a cărei tradiție de 2000 de ani a fost curmată brusc și fără temeii. Cultivarea cânepii pe teritoriul românesc s-a făcut indiferent de zonele etnografice pe care le-am avea în vedere. Referindu-ne mai cu seamă la Țara Crișurilor, putem spune că aici cânepa a fost planta textilă cel mai intens cultivată. Mai mult, ea nu a fost niciodată doar o simplă plantă textilă. Ingeniozitatea țărânului român a știut să o folosească la maximum: a devenit și hrană, a devenit și leac. S-a integrat atât de bine în viața de zi cu zi a societății rurale încât în jurul ei au apărut practici magice, iar cultivarea și prelucrarea ei presupuneau un adevărat ritual, precum în cazul plantelor esențiale subzistenței.

După cum preciza Mircea Eliade, în societățile de tip arhaic căpătau dimensiuni magice doar lucrurile considerate cu adevărat esențiale. Conform folcloristului Artur Gorovei, sămânța de cânepă și cânepa erau folosite în descăntece, iar etnologul Vasile Bot, nota: „Rolul ei vindecător (al cânepii) sau de alinare a durerilor a contribuit, ca în alte cazuri similare, la crearea și întreținerea în jurul cânepii a unei atmosfere de religiozitate, atât de favorabilă înfloririi credințelor și practicilor legate de ele”. Am făcut aceste trimiteri tocmai pentru a sublinia rolul și importanța pe care le-au jucat în spațiul spiritual al satului românesc cânepa și proprietățile ei. E aici o zonă de generalitate antropologică dispusă la orice analiză să dea seamă despre caracterul însemnat, complex și aproape determinant pe care l-a avut această plantă până nu

demult. Tot ceea ce reușește să iasă din banal și să capete șabloane magice în gândirea țărânului român reprezintă, până la capăt, o trăsătură fundamentală a vieții acestuia. O dovadă a importanței aceluia lucru, devenit aproape element natural de existență. O mărturie în plus că interzicerea brutală prin lege a cultivării cânepii românești (cu toate că s-a demonstrat științific că soiurile cultivate în România și, în general, în Europa, au un conținut insignifiant de substanțe halucinogene, de maximum 0.2 - 0.3%, deci nu constituie nici cea mai mică amenințare) e nu doar un atentat la acuratețea etnică a satului românesc, ci o intruziune inutilă în psihologia rurală.

Ca plantă textilă, cânepa românească a fost mereu una dintre cele mai apreciate, fiind dintre puținele din lume care dau o fibră lungă și fină. Țărânul român a folosit în întregime aceste proprietăți ale cânepii. Fiind, datorită porozității, răcoasă vara și călduroasă iarna, țesătura din cânepă a fost intens utilizată pentru aproape orice obiect de îmbrăcăminte. Mai mult, țesătura de cânepă se îmbunătățește în urma spălărilor repetate și este rezistentă la putrezire și mucegai, în plus uscându-se mult mai repede decât alte țesături din fibre naturale. De fapt, majoritatea obiectelor textile de utilitate casnică folosite în gospodăria țărănească erau, tocmai datorită calităților ei, făcute din cânepă, de la ștergere și fețe de masă, la pleduri și frânghii.

În timp, s-a dezvoltat o adevărată industrie casnică legată de cultivarea și prelucrarea cânepii. Tocmai de aceea expoziția propusă de noi își dorește să insiste asupra principalelor etape de prelucrare a acesteia, precum și reconstituirea a două interioare țărănești, unul de lucru și altul de sărbătoare, ambele conținând textile specifice precum și costume populare din subzonele etnografice ale Țării Crișurilor.

Expoziția are, evident, înainte de toate, o dimensiune etnografică și istorică vizând rolul cânepii în societatea rurală românească. Dar, în același timp, este și un manifest neagresiv pentru revizuirea legislației în ceea ce privește cultivarea cânepii pe teritoriul României. O legislație mai permissivă, mai apropiată de realitate, care să redea satului românesc una dintre dimensiunile lui de bază, una dintre ocupațiile pe care i-au însoțit existența sute de ani. Recuperarea tradițiilor e un act de modernitate și nici pe departe unul de blocaj spiritual.

prof. univ. Aurel CHIRIAC

Uscatul tulpinilor de cânepă putea să aibă loc fie pe malul apei unde au fost topite (cel mai adesea parțial, pentru a fi mai ușor de transportat), fie acasă, unde erau puse la soare pe lângă garduri sau alte construcții.

A kenderszárok szárítása akár a vízparton történt, ahol áztatták (részben itt, legtöbbször esetben, hogy könnyebben szállítható legyen), akár otthon, ahol kitették a napra, a kerítés vagy más építmény mellé.

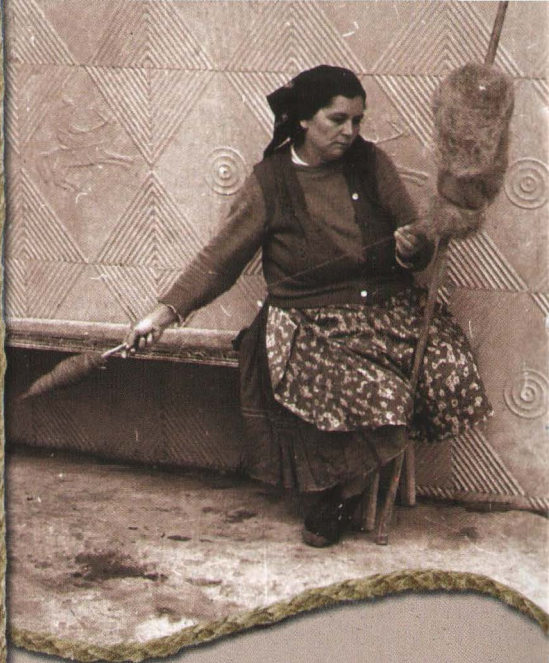
Melițatul cânepii consta în înlăturarea părții lemnoase a tulpinilor de cânepă prin fărâmițare. Pentru o bună reușită, această operație trebuia să se realizeze în mod obligatoriu în zile foarte însorite, când tulpinile se sfărâmau mult mai ușor. Prinse în meliță, tulpinile erau zdrobite până ce li se înlătura partea lemnoasă (puzderiile) și rămâneau doar fibrele.

A kender összetörése kendertörővel
A törés abból állt, hogy a szetcska (kendertörő) két karja közé szorították a növényt, és végigtörték a szárát, azért, hogy a pozdorja (farész) kihulljon belőle. Annak érdekében, hogy ez jól sikerüljön, ezt a műveletet kötelező módon akkor kellett végezni, ha nagyon szép naps idő volt, amikor a szárok sokkal könnyebben szétmorzsolódtak.

Pieptănatul fibrelor este operația de trecere a fibrelor de cânepă printre dinții unui pieptăn, în urma căreia acestea se împarteau calitativ în funcție de lungime în mai multe categorii („fuior” – fibrele cele mai lungi, „tramă bărbî”, „știm” și călții) și constituite în „caiere” sau „fuioare”.

A hâncsrostok átfésülése, gerebenezése az a művelet volt, melyben a kender hâncsrostjai áthaladtak egy fésű fogai között, melynek következtében, ezek különböző csoportokba lettek szétosztva a hosszúságuk függvényében („gerebenezett” – a leghosszabb szálúak, majd a közepes, a rövid szálúak végül a „szösz” vagy kóci).

Torsul consta în prinderea fuiorului într-o furcă și tragerea cu două degete a fibrelor, răsucirea și „învărtirea” firului (tortului) rezultat pe un fus. Furcile folosite cel mai frecvent în lumea satului erau cele care se atășau la cingătoarea de la brâu, cele fixate sub zețut sau cele cu roată.

A kenderfonal fonása abban állt, hogy a gerebenezett kenderd guzsajba fogták, majd két újjal húzták a szálakat, csavarták és orsóra „tekerték”. A falusi világban a leggyakrabban használt guzsajok azok voltak, melyek a derekővhöz csatolódtak, melyeket az ülés alá erősítettek vagy azok, amelyeknek kerekük voltak.

A kender a gyarapodás és felhagyás között

Az autentikus kulturális örökség azonosítása a román vidéki területeken, minnél inkább egyfajta nehezebben megoldható problémává válik, a gyors és hirtelen átalakulási feltételek következtében, melyet elszenved. Sőt, a csúszások helyreállításának célzata, valamint a hagyományos társadalom igazi, eredeti hagyományai és jellemzői közötti különbség, ugyanakkor a hagyományos szellem által meg nem szűrt trendek, a napok elteltével, mintha egyre inkább nehezebben lennének létrehozhatóak és pontosíthatóak. Az úgynevezett kulturális kontextus, melyet mindig figyelembe kell venni akkor, amikor a román falusi világra utalunk, és amikor, ennek a hovatartozásnak szellemi földrajzát mutatjuk be – a kiállításokon és nemcsak itt – egy jónéhány elszigetelődésre kötelez bennünket mindattól ami nem autentikus, főként akkor, amikor a hitelenség az eltűnés útján halad, valamint, egyes, úgymondó, kizárólagos intézkedések következtében, a félreértés és abszurd határa között találok.

Ezt szeretnénk megvalósítani A kender a gyarapodás és felhagyás között c. kiállítás által. Szeretjük vissza a vidéki eredetiségnek egy területét, melynek, 2000 éves hagyománya hirtelen, minden ok nélkül véget ért. A kender természetes román területen, az etnográfiai területektől függetlenül történt, melyeket figyelembe vennék. Főként a Körös vidékére hivatkozva, mondhatjuk el azt, hogy itt a kender a legintenzívebben termesztett textilnövény volt. Sőt, sohasem volt csak egyszerű textilnövény. A román paraszt találdékonysága révén tudta azt, hogy miként használja fel maximálisan: így táplálék is volt, de ugyanakkor orvosság is. Anyiára beilleszkedett a falusi világ mindennapi életébe, hogy a körében kezdtek megjelenni mágikus praktikák, valamint a természetese és feldolgozása egy igazi rituálét követelt meg, akárcsak a nélkülözhetetlen létfenntartási növények esetében.

Amint Mircea Eliade mondta, az archaikus társadalmakban mágikus méreteket öltöttek azok a dolgok, melyek valóban lényegeseknek számítottak. Artur Gorovei folklorista szerint, a kendermag és a kender varázslatokhoz volt használatos, míg Vasile Bot etnológus megjegyzi, hogy: „A kender gyógyító vagy fájdalomcsillapító hatása hozzájárult, akárcsak más hasonló esetben, ahhoz, hogy létrehozzon és megtartsa a kender körül egy vallásos légkört, mely nagyon kedvező volt a hit irigyzásának és a hozzá kapcsolódó praktikáknak”. Ezeket a hivatkozásokat azért tettem, hogy aláhúzzam a kender és tulajdonságai szerepét, valamint fontosságát a román falusi spirituális területen. Van itt egy antropológiai általánosság üvezt, mely rendelkezésre áll bármely elemzésnek, hogy

megértesse az összetett, jellegzetes és majdnem eleve meghatározott tulajdonságát a növénynek, mellyel ez a közelmúltig rendelkezett. Mindannak aminek sikerült a banálisból a felszínre kerülnie és mágikus sablonokat létrehozni a román paraszt gondolkodásában, mindvégig, az életének egy alapvető tulajdonságát képviseli. Egy bizonyítéka ennek a dolognak a fontossága, szinte természetes lételemmé vált. Egy további bizonyág, hogy a román kender természetesen brutális tiltása törvényileg (mindazon által, hogy tudományosan, bebizonyosodott, hogy a Romániában, és általában Európában, termesztett fajták jelentéktelen hallucinogén anyagot tartalmaznak, maximum 0.2 – 0.3%-ot, tehát, még a legkisebb veszélyt sem jelentik) nemcsak egyfajta merénylet a román falvak etnikai pontosságához, hanem egy felesleges behatolás is a vidéki pszichológiába.

Minth textilnövény, a román kender mindig az egyik legnépszerűbb növény volt, mely igen kevesek közé számít a világon, hiszen hosszú és finom rostja van. A román paraszt, a kendernek ezen tulajdonságait, teljes mértékben felhasználta. A porózitásban köszönhetően, nyáron hűvös és télen meleg, így a kenderből készült szövetet széles körben használták, szinte mindenféle ruhadarabhoz. Sőt, a kenderszövet többszörös mosásnál még jobba válik és ellenáll a rothadásnak és penészesnek, valamint sokkal gyorsabban szárad, mint más természetes szálból készült szövet. Tulajdonképpen, a legtöbb háztartási textiláru, melyet a falusi tanyán használtak, kenderből készítettek, a tulajdonsága miatt. A törölkendőktől és asztalterítőktől kezdve, egészen az ágytakarókig és kötelekig.

Idővel, kifejlődött egy igazi háztartási ipar, mely a kender természetéhez és feldolgozásához kapcsolódott. Eppen ezért, az általunk javasolt kiállítás célja az, hogy ragaszkodjon ennek a növénynek a fő feldolgozási lépéseihez, valamint két, egy mindennapos valamint egy ünnepi falusi béli rekonstruáláshoz, ellátva mindkettőt különleges textillákkal és a Körös vidéke etnográfiai alterületekől származó népviseletekkel.

A kiállításnak, természetesen, mindenekelőtt van egy etnográfiai és történelmi dimenziója, a kender szerepét mutatja be a román vidéki társadalomban. De ugyanakkor, a jogszabályokra vonatkozóan, egyfajta enyhé kiáltvány is egyben, ami a kender termesztését illeti, Románia területén. Egyfajta enyhébb szabályozás, ami közelebb áll a valósághoz, mely visszatér a román falusi világ egyik alapvető méretét, olyan ez a foglalkozások közül, mely évszázadokon át végigkísérte a létezését. A hagyományok helyreállítása, távolról sem egy lelki elzáródás, hanem egy modernségi aktus.

Aurel Chiriac egyetemi tanár

Culesul cânepii se realiza primăvara, de timpuriu (în general prin aprilie), prin împrăștierea seminței cu mână și acoperirea acestora cu un strat subțire de pământ.

A kender felszedése, nyűvése az éghajlati övezettől függően, általában a magvetéstől számított 9 – 13 hét elteltével történt, kézzel szétmorzolták a szárakat, kévékbe kötötték („kesztyűk”) és csomókba rakták („kerekek”). Mielőtt elvitték volna a kender szárát áztatni, előtte szétválasztották (eltávolították a gyökerét).

Topitul cânepii în vederea căruia snopii de cânepă erau duși și așezați într-un loc cu apă (marginea unor râuri, bălți sau locuri special amenajate – topile) pentru a se detașa fibra (coaja) de partea lemnoasă a tulpinilor. După circa o săptămână sau chiar mai mult dacă nu era prea cald, cânepa era scoasă din apă, spălată (de semințe și frunze) și lăsată să se scurgă

A kender áztatása ennek érdekében a kender kévéket elvitték és vízzel telt árokba helyezték áztatni (folyók, tavak szélén, vagy erre kialakított helyeken - árkokban), hogy a hánicrost (kéreg) leváljék a törzsek fás részétől. Körülbelül egy hét után, akár később is ha nem volt nagyon meleg az idő, a kendert kiszedték a vízből, kimosták (a magoktól és levelektől) és hagyták száradni.

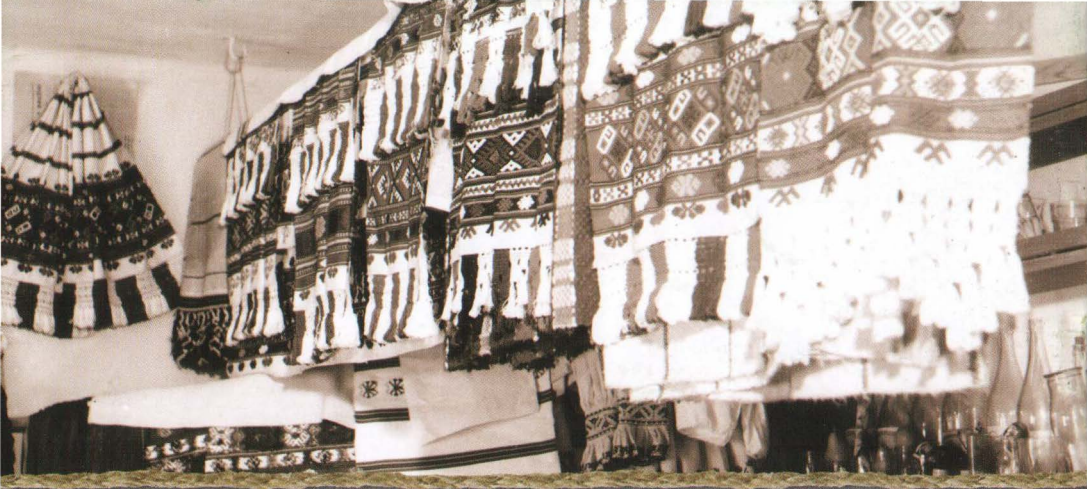
Spălatul și înnălbirea firelor de tort
consta într-o serie de fierberi și opăririi succesive a firelor cu apă și cenușă (leșie) în vederea dobândirii unei culori cât mai deschise. În acest scop jirebiile erau puse într-un ciubăr acoperit cu o cârpă cu cenușă peste care se turna, la anumite intervale de timp, apă caldă și leșie. Operația se repeta în mod asemănător, cu apă din ce în ce mai fierbinte, în final chiar clocotită, timp de aproximativ 7-8 ore, după care jirebiile de tort erau limpezite cu apă, bătute cu maiul și puse la uscat. Dacă culoarea obținută nu era pe placul gospodinelor, întregul proces tehnologic mai putea fi repetat 2-3 zile la rând.

A kenderfonalak mosása és fehérítése
- vízzel és hamuliggal való folyamatos főzésék és forrázások váltakozására révén végezték, aminek a végén a fonal egyre világosabb színt kapott. Ennek érdekében, a motringokat elhelyezték egy hamuval ellátott, ronggyal fedett cseberbe, melyre bizonyos idő elteltével meleg vizet és hamuligot öntöttek. A műveletet többször ismételték meg úgy, hogy a vizet egyre jobban felmelegítették, a légvégen pedig forrásban lévő vizet töltöttek, kb. 7-8 óra hosszat, majd ezt követően a motringokat tiszta vízzel átmosták, sodrófával kiverték és száradni tették. Ha a szín nem tetszett a háziasszonynak, ez a teljes folyamat 2-3 napon át megismétlődhetett.

Țesutul firelor o operațiune mult mai simplă decât pare la prima vedere, care se reduce, în principal, la trecerea cu suveica a frului de betea!ă printre firele de urzeală, întrepătrunderea acestora (țeserea) prin alternarea Țelilor și îndesarea lor cu ajutorul spetei. Pentru ca pânza rezultată să fie ornamentată se recurgea la anumite tehnici care puteau fi realizate fie în timpul țesutului (alesătură), fie după ce pânza era gata țesută (cusătură). În funcție de ornamentele care se doreau a fi obținute diferea și alesătură folosită („în vrăste”, „în degete”, „cu spetereaza”, „cu boti”, „țaiat în război” sau cu „ghemul” etc.). De cele mai multe ori câmpul ornamental al majorității textilelor nu era făcut doar printr-o singură tehnică de alesătură, inventivitatea femeilor și gustul pentru frumos ducând la combinarea a două sau mai multe tehnici.

A fonalak szövése - sokkal egyszerűbb művelet, mint ahogy elsőre tűnik. Általában, a keskeny fonal vetélővel való áthaladása a felvető szálak között, ezek egymásba hatolása (szövése) a nyűstök váltakozása révén és hengergetéssel a borda segítségével. Annak érdekében, hogy a vászon díszes legyen, különböző technikákat használtak, melyeket vagy a szövés közben hoztak létre (beszövés által), vagy akkor, amikor készen volt a vászon (hímzés által). Annak függvényében, hogy milyen díszítést szeretett volna létrehozni, különbözött az itt használt beszövés. Nagyon sok esetben nemcsak egy technikát használtak, hanem a hőlgyek ízlése egyszerre több technikára sarkalta őket.

Șezătoarea

În lumea satului șezătoarea era văzută ca un obicei de lucru cu largi valențe culturale. Desfășurată sub forma unei adunări restrânse la care participau generații diferite (de la gospodine și gospodari, la fete, feciori și copii), în general vecini, care se întâlneau de cu seară la unul dintre ei și stăteau până noaptea târziu muncind și petrecând împreună. Femeile și fetele aveau fiecare o anumită treabă (de tors, de depănare, de cusut etc.), iar ceilalți, în tot acest timp, participau alături de ele la fel și fel de discuții despre întâmplări din viața de zi cu zi sau din trecut (păvăanii, povești, povești etc.). Fiind o adunare la care, pe lângă vârstnici, participau și copii (care în acest mod dobândeau și din tainele unor asemenea indeletniciri), dar mai ales fete și feciori, cel mai adesea aceste întâlniri se transformau în adevărate ospete unde se bea, se mânca, dar mai ales se cânta și juca. Prilej de etalare a măiestriei tehnice, a priceperii și hărniciei (mai ales în cazul fetelor), de comunicare, șezătorile erau așteptate cu mult interes, fiind organizate mai ales iarna, adesea și ca un loc de petrecere și de întâlnire dintre fete și feciori.

Fonók

A falusi világban a fonókat úgy tekintették mint tágas kulturális értékkel bíró munkaszokást. Úgy valósult meg, hogy egy kisebb létszámú, különböző generációjú csoport vett részt (háziasszonyoktól és házigazdától kezdve, egészen lányokig, fiúkig, gyermekekig), általában szomszédok, akik esténként valamelyiküknél összejöttek és késő éjszakáig együtt dolgoztak. A nők és lányok egy adott feladattal érkeztek (fonás, tekerelés, varrás, stb.) és saját maguknak dolgoztak, míg a többiek, ugyanebben az időben, velük együtt részt vettek és beszélgettek a mindennapi élet eseményeiről (kalandokat, történeteket, meséket, stb. mondtak). Mivel egy olyan egybegyűlt csoportról beszélünk ahol a felnőttek mellett gyermekek is voltak (akik ily módon kamatoztatták a tudásukat), de főként lányok és fiúk, a legtöbb esetben ezek a találkozások átalakultak igazi vendéglátássá; ahol ittak, ettek, de főként énekeltek és játszottak. Teret adva a készségnek és szorgalomnak (főként a lányok esetében), a beszélgetésnek és a fiatalok közötti együttlétnek, a fonók szervezését főként télen várták nagyon, mint egy szórakozási és találkozási lehetőséget a lányok és fiúk számára.